

حمزه نامه : بزرگترین کتاب مصور فارسی

مهدی غروی

دکتر در تاریخ و ایران‌شناسی . معاون
رایزنی فرهنگی شاهنشاهی در هندوستان

نقاشی ایرانی است . و در دائرة المعارف هنر^۳ در فصل خاصی هنر هند - ایران از جمله مینیاتورهای معروف به (مغول) را مورد بحث قرار می‌دهد ، اما اکنون در میان بیشتر هنرشناسان و هنرمندانی که با نقاشی شرقی سروکار دارند این سبک نقاشی به سبک مغولی معروف شده است . برای معرفی حمزه نامه اشاره به تأسیس مکتب نقاشی هند - ایران بطور اجمال لازم است . دوران طلائی نقاشی ایرانی در عصر مغولان ایران ، یعنی جانشینان چنگیز آغاز می‌گردد ، ایلخانان مغول در ایران بدون توجه به سختگیریهای مقامات مذهبی بغداد ، نقاشان ایرانی را تشویق کردند که کتب فارسی را مصور سازند . دوره نخستین اعتلای نقاشی ایران عصر سلطان حسین بایقراست ، بابر و فرزندش همایون مانند پسرعموهای ایرانی شده خود ، یعنی شاهرادگان تیموری که در ایران سلطنت کردند به هنر ایرانی علاقه بسیار داشتند ، دقت و توجه بابر در تدوین کتاب بابرنامه که برآستی از لحاظ هنر توصیف کم نظیر است دلیل بر این مدعاست مسافرت همایون به ایران و مشاهده توجه خاص شاه طهماسب به هنرمندانی که جانشین بهزاد و همکارانش شده بودند ویرا بر آن داشت که در صورت امکان یک یا چند نفر از هنرمندان ایرانی را با خود به افغانستان و هند ببرد بدیهی است شاه طهماسب حاضر نبود که مهمانش چنین کند و می‌خواست که هنرمندان در دستگاه صفوی بمانند ، اما وعده‌های همایون و بعضی سختگیری‌ها و نامالایمات که در آن عصر در دستگاه صفویان وجود داشت سبب شد که دو نفر از استادان بنام هنر ایران وارد

(در شماره ۶۱ و ۶۲ ماهنامه هنر و مردم ، مقاله محققانه‌ای از دانشمند ارجمند آقای محمد محیط طباطبائی تحت عنوان : تحلیلی از یک سند تاریخی درباره مرقع گلشن و چمن ، درج شده بود که حاوی مطالب و نکات جالبی در روابط فرهنگی و ادبی ایران و هند بود ، آقای محیط هنگام بررسی کتابهای خطی گرانقدری که از هند به ایران رسیده است ، اشاره‌ای به کتاب مصور رموز حمزه یا امیر حمزه (حمزه نامه) می‌کنند و درباره آمدن آن بایران در دوران نادر ، پس از شکست محمدشاه مدرک جالبی را ارائه می‌دهند که طی آن علاقه هردو پادشاه به تملک این شاهکار جاودانی روشن می‌شود و سپس در پایان این قسمت درباره این کتاب چنین اظهار نظر می‌کنند :

«آیا سرنوشت این کتاب چه شد برای من معلوم نیست ولی با وصفی که از حجم کتاب می‌شود نباید کلاً از بین رفته باشد و شاید تمام یا بخش‌هایی از آن هنوز در محلی از هندوستان و یا خارج از هند باشد.»

اینجانب از بدو ورود به هند در صدد بودم که هر جا اثری از این کتاب یافتم برای اطلاع آن دانشمند بزرگ یادداشت کنم و به ایران بفرستم که در اختیار ایشان و سایر علاقمندان به فرهنگ و هنر ایران قرار گیرد ، ضمناً در مقاله خانم گدار در مورد بررسی حاشیه‌های مرقع گلشن اشاره به این کتاب شده و خانم گدار اظهار عقیده کرده است که میرسیدعلی به فرمان همایون در سال ۱۵۵۰ (۹۵۷) به نقاشی دوازده جلد تاریخ حمزه عم پیغمبر مشغول شد^۱ .

درین مقاله کوشش شده است که با معرفی حمزه نامه این دو مطلب یعنی عصر تکوین حمزه نامه و وضع کنونی آن روشن شود .

اطلاق نقاشی سبک مغول به مینیاتورهای ساخته شده در دربار پادشاهان بابر و هند باید با احتیاط و تردید کامل صورت گیرد ، اسچو کین در کتاب معروف خود^۲ چنین اظهار عقیده می‌کند مکتب نقاشی هند - ایران در حقیقت یک شعبه از مکتب

۱ - آثار ایران Athar-é Iran 1936 Yedda A. Godar

۲ - J. Stchoukine هنرشناس معروف فرانسوی - کتاب

وی بنام نقاشی هندی در عصر مغولان کبیر

La Peinture Indienne A l'époque de grand Moghols
1929 Paris page 111-112.

۳ - Eancyclopedia of Art تحت عنوان -

Indo - Iranian Arts.

دربار همایون شوند، میرمصور با دریافت هزار تومان پیشکش در ۱۵۴۵ در کابل به همایون پیوست، میرمصور پسر جوان و هنرمند خود میرسیدعلی را نیز همراه برد، قدیم‌ترین و بعبارت بهتر نخستین نقاشی سبک مغولی یا هند - ایران، که اکنون در دست است توسط همین میرسیدعلی تهیه شده و اکنون در موزه بریتانیا موجود است این تصویر قطع بزرگی دارد (هر طرف ۱۲۵ سانتیمتر). و روی پارچه کشیده شده است و با اینکه کاملاً ایرانی و صفوی است، نقاش برای خوشامد پادشاه سعی کرده است که به تن شخصیت‌های موجود در تصویر لباس مغولی تیموری بآویزند. چهارده سال بعد در ۱۵۴۹ خواجه عبدالصمد نقاش دیگر دربار صفوی نیز در کابل به خدمت همایون وارد شد، این دو نفر، میرسیدعلی و عبدالصمد به تناوب مدیریت کتابخانه همایون را که حتی درسفر نیز همراه می‌برد، برعهده داشتند قدیم‌ترین کار عبدالصمد تصویری است که از اکبر جوان فرزند همایون ترسیم شده، درین تصویر اکبر در حال تقدیم یک نقاشی به پدرش همایون دیده می‌شود، این نقاشی اکنون در کتابخانه سلطنتی گلستان در تهران است^۵ همایون در سال ۱۵۵۵ به اتفاق این نقاشان وارد دهلی شد. قدر مسلم اینست که وی در کابل نمی‌توانست وسایل و مقدمات کافی برای هنرمندان محبوب خود تهیه کند که دست به کار تهیه کتابهای بزرگ چون حمزه‌نامه بشوند. در دهلی نیز مدت اقامت وی و حیات وی بسیار کوتاه بود یک سال پس از ورود به دهلی وفات کرد. بنابراین احتمال اینکه حمزه‌نامه در عهد همایون آغاز شده باشد بسیار کم است، زیرا همایون به تمام رشته‌های ادبی و هنری و علمی علاقه داشت و در همان یکسال علاوه بر تشکیل کتابخانه، در عمارت سه طبقه‌ای واقع در قلعه شرشاه دهلی، رصدخانه‌ای نیز در همین محل دایر کرده بود که هر روز مدتی از وقتش را در آن می‌گذراند^۶. و بنابراین نمی‌توان گفت که وی توانسته باشد تسهیلات لازم برای تهیه کتابهای بزرگ را در این زمان محدود فراهم آورد.

بنابراین میتوان گفت که این مکتب هنری در عهد همایون بوجود آمد، اما در زمان اکبر گسترش یافت و با خلق آثار جدید موجودیت خود را اعلام داشت. اکبر با نهایت علاقه‌ای که پدرش همایون داشت نتوانست شخص دانشمند و دست‌کم باسواد بشود اما به شنیدن کتابهایی که برایش می‌خواندند علاقه فراوان داشت و با توجه کامل به محتوی این کتابها در طول حیات خود به علم و دانش بشری و روابط اجتماعی ملل بصیرت کامل یافت و تمام وسایل را با دیدی عمیق و فیلسوفانه برانداز می‌کرد، وی تمام آثار کلاسیک ایران را که برایش خوانده بودند می‌شناخت^۷ ولی در میان تمام آثار حمزه‌نامه فارسی را خیلی دوست داشت و بارها برای درباریان خود مانند یک قصه‌گوی حرفه‌ای داستانهای مختلف حمزه‌نامه را از حفظ نقل

می‌کرد، بموجب هر سه کتاب بزرگ تاریخ عصر اکبر: آئین اکبری، تاریخ فرشته و مآثر الامرا تهیه کتاب حمزه‌نامه در عهد اکبر و به فرمان وی صورت گرفته است و در دوازده جلد و حاوی ۱۴۰۰ نقاشی بوده است^۸ و طبق نوشته عبدالقادر بدائینی مورخ معاصر اکبر امکان تهیه کتاب و حتی شروع نقاشی آن در عهد همایون وجود ندارد^۹.

بنابراین تهیه حمزه‌نامه باید در سال ۱۵۶۷ آغاز و در سال ۱۵۸۲ بطور حتم خاتمه یافته باشد. تهیه حمزه‌نامه ۱۵ سال طول کشید، تمام نقاشی‌های حمزه روی پارچه کشیده شده و اندازه آنها ۲۸×۲۸ پا (۶۰۹۶×۶۰۹۶ سانتیمتر) بوده است. بدائینی می‌نویسد که در سال ۱۵۸۲ که سال ۲۸ سلطنت اکبر بود، جشن مفصلی برپا شد و درین مراسم مقدار زیادی تصاویر که روی پارچه کشیده شده بود آویخته شد، آنچه که از حمزه‌نامه برجای مانده نیز دارای همین خصوصیات می‌باشد. هنرشناس چک تابورهاچک^{۱۰} درباره حمزه‌نامه بطور تفصیل

۴ - بازیل گری Basil Grey نقاشی هند ص ۷۷
Painting of India

۵ - بازیل گری نقاشی هند ص ۷۸ .

۶ - درین ساختمان بنام شیر مندل که گنبد بلندی داشت رصدخانه همایون برقرار شده بود، یک روز عصر که وی باتفاق گروهی از ریاضی - دانان درین جایگاه نشسته و در انتظار طلوع ستاره زهره بود ناگهان صدای اذان شنید و چون می‌خواست به موقع نماز بخواند با شتاب به پله‌کان آمد اما لغزید و بشدت مجروح شد و در اثر همین جراحات وفات نمود. اکبرنامه. ص ۳۶۳ .

۷ - از جمله کتابهای فارسی که برای اکبر خواندند باید اخلاق ناصری، کیمیای سعادت، قابوسنامه، گلستان، بوستان، جام جم، شاهنامه. دیوان اغلب شعرا، تاریخها و قصص هر ملت را باید نام برد شرح مفصل در اکبرنامه. ج ۱. ص ۲۷۱ .

۸ - بازیل گری بدون ذکر نام، تعداد جلدهای حمزه‌نامه را ۱۷ ذکر می‌کند ص ۷۸ و معتقد است که تهیه آن ۱۷ سال طول کشید .

۹ - استوارت ولش در کتاب هنر مغولی هند تعداد جلدهای حمزه‌نامه را ۱۴ ذکر می‌کند که در میان سالهای ۱۵۷۶ - ۱۵۶۱ تهیه شده و معتقد است که ۵۰ نقاش در تهیه آن کار می‌کردند در صورتیکه بمقتضای بازیل گری تعداد نقاشان صد نفر بود که اکثر هندو بودند و گاهی برای تهیه یک تصویر چند نفر تشریک مساعی می‌کردند یکی طراحی می‌کرد، یکی رنگها را تعیین می‌کرد، یکی صورتها را می‌کشید و دیگری نقاشی‌ها را اصلاح می‌نمود .

۹ - عبدالقادر بدائینی مورخ عهد اکبر ذکر می‌کند که در سال ۱۵۸۲ نقاشی مهابهارات فارسی آغاز شد، در سال ۱۵۷۵ تحول روحی و فکری اکبر سبب شده که به سنن و آئین هندوان توجه بیشتر مبذول دارد و هنرمندان ناچار بودند که نقاشی حمزه‌نامه و شاهنامه را هر چه زودتر تمام کنند و دست به کار تهیه تصاویر مهابهارات فارسی شوند. منتخب‌التواریخ .

۱۰ - Tubor Hojek در Indian Miniature چاپ پراگ

این محقق کتابی نیز درباره مینیاتور ایران تدوین کرده است .

وضع کنونی حمزه‌نامه

اکنون در سراسر جهان فقط ۱۵۲ قطعه از نقاشیهای حمزه‌نامه را می‌شناسیم که درموزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی نگهداری می‌شوند. در سال ۱۹۱۲ جنرال مینف امریکائی از خواهر احمدشاه آلبومی خرید که با خود به امریکا برد، محتوی این آلبوم در ۱۹۲۳ در نیویورک حراج شد و از جمله نقاشیهای فروخته‌شده ۲۵ تصویر از تصاویر حمزه‌نامه نیز وجود داشت.^{۱۵}

بزرگترین مجموعه از تصاویر حمزه‌نامه به موزه ملی وینه تعلق دارد که حاوی ۶۰ نقاشی است.^{۱۶}

شش نقاشی از حمزه‌نامه در هند نگهداری می‌شود.^{۱۷} اکادمی هنری بهارات کاللا در بنارس دو عدد، موزه حیدرآباد، موزه بارودا مجموعه‌های خصوصی سرکاوس جی و ام. ا. سی، اردشیر هریک یک نقاشی از حمزه‌نامه را مالک اند.

آنچه از حمزه‌نامه در ممالک متحده امریکا وجود دارد و کاتالگ شده عبارتست از ۲۶ تصویر بشرح زیر:

درموزه متروپلیتن نیویورک پنج عدد

درموزه بروکلین Brooklyn چهار عدد.

در تالار هنری فریر Freer Gallery سه عدد.

درموزه بستن و مجموعه لوئیس J.F. Lewis در فیلادلفیا و یک مجموعه خصوصی دیگر هریک دو عدد.

۱۱ - مینیاتور هندی - هاجک .

۱۲ - یکی از نقاشان حمزه‌نامه شاعر و هنرمند دربار اکبری بنام سیدعلی جدائی بود که شانزده جلد داستان امیرحمزه را نقاشی کرده به لقب نادرالملک سرافراز گردید. همایون هم از او قدرشناسی می‌کرد و وی همایون شاهی هم نامیده می‌شد (طبقات اکبری جلد سوم ص ۵۴). ملابدایونی او را مانی هندوستان نامیده، شاعر هم بود و دیوانش را خودش ترتیب داد. نقل از ترجمه بزم تیموریه سید صباح‌الدین عبدالرحمن (بزبان اردو). ترجمه عبدالقادر هاشمی. ص ۱۰۰.

۱۳ - بازیل‌گری. ص ۷۹. مینیاتور هندی.

۱۴ - بازیل‌گری.

۱۵ - نقاشی‌های سلطان‌ها و امپراتوران هند، در مجموعه‌های امریکائی

Paintings of the Sultans and Emprors of India in American Collections

چاپ از لالیته کاللا آکادمی دهلی نو Lalit kala Academi از ریچارد ایتینگوسن Richard Ettinghausen و نیز مراجعه شود به کاتالگ مجموعه‌های هنری هندی درموزه بستن، آناندا کومارسامی Ananda Coomarswamy جلد ششم نقاشی‌های سبک مغول، چاپ ۱۹۳۰.

۱۶ - بازیل‌گری.

۱۷ - مینیاتورهای عصر مغول Mughal Miniatures کرشنا داسا، لالیته کاللا آکادمی دهلی نو.

اظهار کرده می‌گوید که فقط دو تابلو از حمزه‌نامه قبل از ۱۵۷۰ تکمیل شده بنابراین اگر مدت تهیه کتاب را پانزده سال بدانیم تا سال ۱۵۸۵ طول کشیده، هاجک درباره سبک نقاشی کتابهای مصور عهد اکبر می‌نویسد که نقاشان ایرانی و هندی هنگام تهیه تصاویر داراب‌نامه (لندن) شاهنامه (مونبخ) و تیمورنامه (بانکی‌پور) یک دوران خلق و پرهیز را طی کردند، درین دوران هنرمندان کوشش داشته‌اند که حتی‌الامکان از تقلید دو اسلوب مختلف هندی و ایرانی پرهیز کنند و اسلوب جدیدی را خلق کنند، این دوران تا سال ۱۵۹۰ طول کشید، بنابراین حمزه‌نامه را نیز باید محصول این دوره دانست، در میان آثار جدید که هم پس از ۱۵۹۰ خلق شدند و دارای سبکی پخته و جا افتاده می‌باشند شاهنامه، تیمورنامه، بابرنامه، جوامع-الحکایات، تاریخ النبی و اکبرنامه را باید نام برد.^{۱۱}

به عبارت دیگر می‌توان گفت که نقاشان عهد اکبر^{۱۲} با تهیه تصاویر حمزه‌نامه و چند کتاب بزرگ دیگر دوران آزمایش و کارآموزی را پایان رساندند و آثاری که پس ازین دوره خلق شد همه را می‌توان در سبک مکتب نقاشی هند - ایران طبقه‌بندی کرد.

روش نقاشی‌های حمزه‌نامه در صفحات اولیه خیلی شبیه به مکتب صفوی ایران است و بتدریج نقاشیها خود را از زیر بار این نفوذ و تأثیر شدید رها می‌سازند و هنرمندان تحت تأثیر مکتب‌های هند قرار می‌گیرند. مثلاً اگر آن نمونه‌ای که بازیل‌گری انتخاب کرده (از مجموعه خانم زاره سویس:

Maria Sarre - Herman, Oscond) و صحنه از تیراندازی مهردخت دختر ایرانی را نشان می‌دهد مورد بررسی قرار دهیم نفوذ شدید مکتب جنوب مرکزی هند (دکن) در طرح جنگل و درختها کاملاً هویداست ساختمانها شبیه قصر سن‌ستیک در گوالیور (در جنوب دهلی و آگرا) ساخته شده‌اند و مسجدی که در تصویر دیده می‌شود شبیه مسجد احمدآباد گجرات است و چهره یکی از دختران مانند دختران جنوب هند تیره شده است.^{۱۴}

و در نمونه دیگر که تولد رسول اکرم و سقوط بت‌ها را در همان زمان نشان می‌دهد، طرح قصرها دارای مایه کشمیری است و منظره پشت صحنه کاملاً شبیه مناظر راجستان (در غرب هند) است.^{۱۴}

در خیلی از نقاشیها لباسها، لباسهای عهد اکبر است و قیل و میمون که خاص هند می‌باشند در صحنه‌ها آورده شده‌اند، از خصوصیات مهم نقاشیهای حمزه‌نامه و فور شخصیتها در هر صحنه است که نقاشان یا نقاش اصلی سعی کرده است که برخلاف نقاشیهای متداول عصر حالات روحی مختلف شخصیتها را کاملاً مشخص سازد.

در انستیتوی هنری شیکاگو، موزه فگک Fogg کامبریج، بنیاد کثور کیان نیویورک و مجموعه بیکفورد G.P. Bickford کلوند و سن مین کندی هر یک یک عدد، که اغلب جزو همان آلبوم ژنرال مینف هستند^{۱۸}.

در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی انگلستان نیز ۲۷ تصویر از حمزه‌نامه وجود دارد.

درباره کتاب حمزه‌نامه

بطوریکه ذکر شد خواندن و بازگو کردن داستانهای جالب کتاب حمزه‌نامه مورد علاقه شخص اکبر بود، ولی دانشمندان و علمای عصر با این کتاب چندان موافق نبودند ابوالفضل دانشمند معروف عصر اکبر در نامه‌ای که به شاهزاده دانیال‌پسر اکبر و حکمران دکن نوشته و بوی اندرز می‌دهد در مورد خواندن کتاب چنین می‌نویسد:

... چون از میدان چوگان بازی بازگشت نمایند تا یکپاس شب در غسلخانه بر مسند عزت بنشینند و با مردم خوب صحبت دارند و خلوت گیرند چنانکه اکثر کتابهای تواریخ و قصص و اخلاق مثل تیمورنامه و سکندرنامه و بابرنامه و همایون‌نامه و اکبرنامه و شاه‌نامه و تاریخ طبری میر خجند و حبیب‌السیر و ظفرنامه و اخلاق ناصری و جلالی و غیره در مجلس می‌خوانده باشند تا معلوم شود که بزرگان ما تقدم چه سان سیر و سلوک نموده‌اند و چه نوع کارزار فرموده‌اند چه از خواندن اینها دل را قوتی و جگر را همتی بهم می‌رسد بخلاف لیلی و مجنون و خسرو شیرین و یوسف زلیخا که در مغز خللی بهم می‌رسد و از عشق سودای حاصل می‌آید عاشقی کار دیگر و شمشیرزن کار دیگر ... و قصه خوانان را امر شود تا قصه امیر حمزه عرب را رضی الله تعالی عنه میخوانده باشند اگر چه در آن چندان صحت نیست ولیکن درین وادی دخل کلی دارد (...)^{۱۹}

در خاتمه بی‌مناسبت نیست که چند نسخه خطی موجود حمزه‌نامه را نیز در اینجا معرفی کنیم. در کتابخانه خدا بخش زیر شماره ۷۶۸ یک نسخه حمزه‌نامه بنام قصه امیر حمزه ثبت شده است، ناقص بدون نام کتاب و نویسنده، بیشتر داستان درین بخش از کتاب مربوط است به ابومسلم، نصر سیار و Midrâb shâh شروع کتاب چنین است:

داستان ... رفتن نصر سیار بطرف خراسان : فریاد زد دست فلک بی‌بنیاد هرگز گره بسته‌کن را نگشاید پایان کتاب شروع داستان چهل و سوم است که با این جمله شروع می‌شود:

امیر دلاور قلعه بغداد اسلام آباد کردند الخ
مجموعه اوراق کتاب ۳۴۷ است^{۲۰}
در کتابخانه رضا رامپور دو نسخه از حمزه‌نامه وجود دارد:

الف: شماره ۳۰۴۶ تحت عنوان رموز حمزه از طبقه کتابهای داستان و قصص فارسی در ۳۴۵ صفحه به قطع وزیری، خط نستعلیق شروع:

«بسم الله الرحمن الرحيم» به رنگ سیاه که در دو طرف آن «رب یسروتمم بالخیر» با مرکب سرخ نوشته شده پس از «الحمد لله ...» این قصه ایست مشهور در عرب و عجم، داستان اول کشته شدن خواجه نخست از دست القش وزیر - آخرین داستان: داستان هفتاد و سیوم آمدن پریان (۷۱ و ۷۲)، شهادت و دفن کردن حضرت امیر حمزه است) پایان کتاب: تمت، تمام شد کتاب امیر حمزه صاحب قرآن از تحریر فی التاریخ غره شهر رجب روز جمع سنه ۱۱۸۵ هجری نوشته هیبت الله

الهی بیامرز این هر سه را مصنف نویسنده خواننده را

مهر:

هیبت الله

۱۱۸۵

ب: شماره ۳۰۴۶ در ۵۷۱ صفحه با جدول طلاکاری شده و مرکب سیاه و سرخ

شروع ص ۱ «الجزو اول قصه امیر حمزه رب یسر ...» آغاز قصه امیر المؤمنین حمزه رضی الله عنه روایت می‌کنند ...

در ص ۲ (نیمه صفحه اول و نیمه صفحه دوم سفید مانده است شاید می‌خواستند آنرا جدول بندی و تزئین کنند) پیشوای لشکر کوه قاف و کوه البرز ... داستان اول چنین روایت کرده اند که در قرون ایران زمین در شهر مداین پادشاهی بود که او را قباد شهریار گفتندی ...

آخرین داستان: هفتاد و سوم شهادت یافتن، پایان:

جنگ نامه حضرت امیر حمزه رضی الله عنه از دستخط ... شیخ الاسلام الفاروقی النھانوی وقت دوسپهر روز شنبه در مقام ... بموجب از شاد بیگم صاحبه والده نواب احمد علیخان بهار ... به تاریخ دوم شهر ذی حجه سنه ۱۲۱۷ هجری ... برای بررسی نسخ دیگر حمزه‌نامه:

ریو Rieu, ii, p. 761

اته Ethé, Bodl. Lib. Catalogue No. 473.

Ethé India office Lib Catalogue, Nos. 784-785

دیده شود. خرداد ۱۳۴۸ دهلی نو

۱۸ - نقاشی‌های سلطانها و امپراتوران هند، در مجموعه‌های امریکائی.

۱۹ - رقعات ابوالفضل، چاپ نول کشور کانپور ۱۹۱۳ چاپ پنجم.

۲۰ - نقل از جلد ششم کاتالگ مفصل کتابخانه خدا بخش.